

Problematika súdnoznaleckého posudzovania suspektných obetí CSA

doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.

občianske združenie ASCEND
a Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, n.o. Bratislava

Justičná akadémia SR
Pezinok, 13. október 2015

Osnova prezentácie

Problematika súdnoznaleckého posudzovania suspektných obetí CSA

1. Základné rámce a limity klinicko-psychologických súdnoznaleckých posudkov v podmienkach SR
2. Riziko mylne pozitívnych a mylne negatívnych záverov
3. Kontroverznosť posudzovania vierohodnosti dieťaťa
4. Validita a reliabilita testovacích batérií
5. Ďalšie limity a anomálie v aplikačnej praxi

Rámce a limity klinicko-psychologických súdoznaleckých posudkov

3

- súdoznalecké vyšetrenie - bežnou súčasťou zhromažďovania dôkazov v priebehu trestnoprávneho konania
- ? úroveň psychologického posudzovania suspektných obetí CSA - výrazne zaostáva za štandardami, uplatňovanými v krajinách, kde je problematika CSA intenzívne skúmaná už 5 desaťročí.
- *problémy súvisiace s:*
 1. vedomostnou výbavou znalcov,
 2. očakávaniami od znaleckého posudku,
 3. metodologickými postupmi znaleckých vyšetrení
 4. mierou subjektivity a predpojatosti znalca,
 5. hodnotením kvality posudkov

Vzdelanie v odbore a odvetví verzus špecializácia

4

- VB, USA, CA, NZ - psychiatri alebo klin. psychológovia špecializujúci sa na **problematiku zneužívania detí** = musia mať rozsiahle poznatky o tomto fenoméne a prax v terapii obetí CSA
- **Kritéria** (Am. výskumný ústav prokuratúry, HOYANO a KEENAN 2010, LONG 2007):
 - akademici, ktorí majú prehľad v teórii,
 - experti, ktorí v praxi pracujú s obeťami
 - jedinci, u ktorých sa tieto aspekty kombinujú
 - s kolkými obeťami zneužívania ročne prichádza do kontaktu;
 - interview s obeťami;
 - najvyššie dosiahnuté vzdelanie + ! na čo sa špecializuje;
 - výskum v oblasti CSA + publikovanie výsledkov
 - s akými konkrétnymi štúdiami týkajúcimi sa CSA je oboznámený/a;
 - členstvo v profesionálnej asociácii, ktorá sa venuje problematike CSA;
 - výcvik ohľadne problematiky CSA; / vedenie školení v tejto oblasti;
 - Aktívna účasť na konferenciách súvisiacich s problematikou
- **Kritéria u nás ?**

Vhodné verzuš nevhodné očakávania

5

- Znalecký posudok má povahu dôkazného prostriedku. V pomere k ostatným druhom dôkazov **nemá privilegované či nadradené postavenie**
 - predsa sa však OČvTK pri objasňovaní prípadov CSA v značnej miere spoliehajú práve na závery znalca
- Medzi otázkami, na ktoré sa od prizvaného znalca očakáva „smerodajná“ odpoveď, sa často objavujú otázky typu:
 - *Či maloletý/maloletá javí známky sexuálne zneužívaného dieťaťa?*
 - *Aká je vierohodnosť výpovede maloletého dieťaťa?*
 - **Či podozrivá osoba trpí sexuálnou deviáciou?**
- Je však otázne či tieto očakávania nie sú prehnané, alebo dokonca zavádzajúce.

Vhodné verzuš nevhodné očakávania

6

- Hoyano a Keenan 2010: znalecký dôkaz ohľadne psychických znakov CSA alebo ohľadne vierohodnosti obeť CSA je **kontroverznou témou**
- Použitie výsledkov psychologického znaleckého vyšetrenia ako „diagnostického dôkazu“, ktorým by sa malo potvrdiť alebo vyvrátiť, či k CSA došlo, má svoje úskalí.
 - Vychádza totiž z premisy, že obeť CSA vykazujú predvídateľné behaviorálne/psychické charakteristiky, ktoré môžu byť presne profilované.
 - Výskumy ale preukázali, že neexistuje žiadne správanie alebo symptóm, pozorovateľný u všetkých alebo u väčšiny detských obeť CSA, neexistuje ani jediná konštelácia psychologických symptómov alebo behaviorálnych indikátorov, ktorá by mohla potvrdiť, že k CSA došlo.
 - značne pochybné ak znalec používa terminológiu **syndrómu** (ako napr. „syndróm CSA“) za účelom diagnostikovania zneužívania.
 - škála možných reakcií obeť na traumy CSA je veľmi široká
 - 30-40% reálnych obeť CSA prinajmenšom v čase posúdenia nevykazuje žiadne vonkajšie symptómy traumy, ďalších 30 % obeť vykazuje len málo symptómov
 - = 1 z kontraintuitívnych reakcií (Bežný človek očakáva výrazné symptómy traumy...)
 - tzv. *spiace následky traumy* - obranné mechanizmy - režim fungovania
- **Paradoxne** - niektoré dôsledky traumy - sú tiež zneužitú na podkopanie dôveryhodnosti obeť...

Vhodné verzus nevhodné očakávaní

7

- Napriek tomu však **prítomnosť určitých správání a symptómov môže poskytnúť nejaké dôkazy**, ktoré môžu opodstatňovať **klinický úsudok**, že dieťa bolo sexuálne zneužívané.
 - Spoľahlivejšie sú však také symptómy, ktoré sa častejšie vyskytujú u obetí CSA než u obetí iných tráum, najmä sexualizované správanie v kombinácii s ďalšími symptómami.
 - **! precenenie prítomnosti alebo absencie určitého správání môže vyústiť k mylne pozitívnym (*false positive*) alebo mylne negatívnym (*false negative*) záverom**
- Zatiaľ čo v angloamer. prostredí (v ktorom je problematika CSA skúmaná najdôhšie a najextenzívnejšie) sa názory súdov ohľadne prípustnosti „diagnostického“ znaleckého dôkazu rôznia, - trestné súdy takmer jednomyselne pripúšťajú **edukačný dôkaz**, zameraný na vyvrátenie bežných mýtov o „správnom“ (očakávanom) správání sa obeť CSA.
 - V tomto prípade svedectvo znalca slúži k rehabilitovaniu dôveryhodnosti detskej obeť.

KONTRAIUTÍVNE REAKCIE

= výzva k rehabilitovaniu dôveryhodnosti obeť

8

Hoyano a Keenan: „*Child Abuse: Law and Policy Across Boundaries* (2010)

- potrebné, aby expert **objasnil kontrainutívne reakcie obeť**, bez porozumenia ktorých môžu kompetentné orgány stavať na nesprávnych predpokladoch a vyvolať nesprávne závery zo zhromaždených dôkazov.
- V prípade, že interpretácia zhromaždených dôkazov smeruje k určitému špecifickému **mýtu alebo nesprávne porozumeniu javu**, znalci to môžu vysvetliť. Môžu napr. objasniť:
 - prečo niektoré obeť odhaľujú svoje skúsenosti oneskorene, prečo odvolávajú výpoveď, poskytujú nekonzistentnú výpoveď, odkrývajú zážitky postupne, vykazujú pohoršujúce správanie, utekajú z domu, alebo naopak - želajú si vrátiť sa k zneužívateľovi, prečo môžu chcieť chrániť zneužívajúceho rodiča, prečo s ním môžu udržiavať kontakt aj po zneužívaní, prečo sa po útoku javia ako „emočne sploštené“, alebo ako sa v chránenom prostredí môže pamäť obeť zlepšiť.
- **Účelom** objasnenia týchto javov nie je stanoviť, či tvrdenia obeť sú pravdivé, ale skôr **opísať proces copingu** (zvládania záťaž) často identifikovaný u obeť.
- Objasnenie toho, že reakcie dieťaťa nie sú nekonzistentné s tým, že mohlo byť zneužitá, môže **napomôcť pri odhaľovaní skutočnosti**.
- Pri objasňovaní správání obeť musí expert svoje závery **podložiť odkazmi na výskumy a prax**.

**Napr. jedna z KONTRAITUITÍVNYCH REAKCIÍ obete
= pozitívne postoje k P**

9

- Bežný človek očakáva, že O má k P jednoznačne negatívne postoje
 - ! dozorujúca prokurátorka prezentuje, že ak malo dieťa k otcovi pred podaním TO matkou, resp. aj po podaní TO prejavy pozitívneho vzťahu k otcovi - ak otec nemohol dieťa zneužívať...
- ! **Ambivalencia**
 - Ktoré dieťa by chcelo mať negatívny obraz rodiča, resp. mať rodiča vo väzení ?
- ! **Paralelné svety (svet traumy verus svet zdieľanej reality)**
- ! **Slepotá k zrade (skrz *disociáciu*)** (Freyd a Birrell 2013, s. 53-54)
 - Na 1.strane - manipulácia „láskou“ - ! divadelná hra **BLACKBIRD**...
 - Na 2.strane - existenčná závislosť (=) potreba **zachovania vzťahovej väzby**
- **Traumatické puto**
 - Kognitívne distorzie

Vhodné verus nevhodné očakávania

10

- zatiaľ čo objasnenie *kontraintuitívnych* reakcií môže rehabilitovať dôveryhodnosť obetí CSA, medzi USA, CA a NZ trestnými súdmi panuje silný konsenzus, že **znalec nesmie prekročiť hranicu medzi objasnením ľudského správania a posudzovaním vierohodnosti (PV)** - (môže objasniť napr. prečo dieťa môže klamať zdravotnému personálu o pôvode svojich zranení, ale nemôže sa vyjadriť o tom, ktoré tvrdenia obeť sú pravdivé) - **nesmie priamo komentovať vierohodnosť (*veracity*) detskej obeť**
- ! u nás sa PV detskej obeť od znalca priamo vyžaduje
- Kubík 2012: PV predstavuje **vysoko špecializovanú odbornú činnosť**, (=) že i klin. psychológ potrebuje ďalšie špecializované vzdelanie k zvládnutiu takejto úlohy.
 - Proces PV v sebe nesie prvky explicitnosti a implicitnosti, v dôsledku čoho vyvstáva **otázka, nakoľko sú závery posudzovateľa objektívne**
 - U nás sa expertom ponecháva pomerne veľký priestor pre psychologické PV. - Pozornosť sa ale neorientuje na skutočnosti, ako k takémuto zisteniu (ne)vierohodnosti expert prišiel
- Metóda SVA (z angl. *Statement Validity Assessment*) a jej časť CBCA (z angl. *Criterion-Based Content Analysis*) a jej **KONTROVERZNOSŤ**

Validita a reliabilita testovacích batérií

11

- Základným kritériom pri výbere a použití testovej batérie musí byť **validita** (platnosť) a **reliabilita** (použitelnosť) testovacieho materiálu (! Novák...)
- V angloamer.prostredí - sa pri posudzovaní suspektných obetí CSA používajú tri skupiny štandardizovaných testových nástrojov, ktoré zisťujú možné dôsledky CSA
- 3 skupiny test.nástrojov:
 - **Rodičia/opatrovatelia:**
 - *Trauma Symptom Checklist for Young Children* (TSCYC™)
 - *Child Sexual Behavior Inventory* (CSBI™)
 - *Child Dissociative Checklist* (CDC, Version 3)
 - **Deti:**
 - *Trauma Symptom Checklist for Children* (TSCC)
 - *Multidimensional Anxiety Scale for Children 2nd Ed.*™ (MASC 2™)
 - *Adolescent Dissociative Experiences Scale* (A-DES)
 - *Beck Depression Inventory®-II* (BDI®-II)
 - *Children's Depression Inventory 2™* (CDI 2)
 - **Projektívne metódy - !**

..

Testovacie nástroje obsahovo pokrývajú 3 zo 4 oblastí, ktorým je potrebné pri verifikácii podozrenia na CSA venovať osobitnú pozornosť

1
2

- 1) **sexualizované správanie** - - je najčastejším markerom sexuálnej viktimizácie, hoci sa objavuje iba z 40% detí s históriou CSA
- 2) **disociácia** - nie je častá, ale bola spoľahlivo hlásená u detí a tínedžerov, zvlášť u tých s históriou vážneho, dlhodobého zlého zaobchádzania,
- 3) **PTSD** - u detí s CSA sa vyskytuje častejšie než disociácia, ale pravdepodobne väčšina detských obetí CSA nebude mať žiadnu z týchto porúch
- 4) **hanba a pocity zodpovednosti** za zneužívanie - sú jasne súvisiace so zneužívaním a traumou. Zatiaľ avšak neexistuje žiadny štandardizovaný nástroj na meranie tohto fenoménu u obetí CSA.

U nás - v ponuke iba psych.testy zamerané na úzkosť a depresivitu u detí ! - testy na ostatné obl.nie sú štandardizované!

➤? čo sa vlastne dosiaľ zisťovalo, resp. aktuálne zisťuje pri psychologickom súdnoznal. vyšetrení mal.- suspektných obetí CSA?

Psycholog. testy = iba časť info - v rámci štrukturovaného PROTOKOLU

1
3

Proces systematického zhromažďovania a vyhodnocovania relevantných informácií by mal smerovať k stanoveniu miery istoty ohľadne toho, či k údajnému CSA došlo.

Miera istoty sa pohybuje v kontinuu:

1. pravdepodobná príčina: približne 25 %-ná miera istoty, čo predstavuje štandard pre podanie oznámenia na orgán sociálnoprávnej ochrany detí,
2. prevaha dôkazov: približne 51 %-ná miera istoty, ktorá je štandardom k tomu, aby sa v občianskom súdnom konaní, prijali opatrenia na ochranu dieťaťa.
3. jasné a presvedčivé dôkazy: približne 75 %-ná miera istoty, čo predstavuje štandard pre pozbavenie rodičovských práv,
4. nad akúkoľvek pochybnosť (*beyond reasonable doubts*): približne 95 %-ná miera istoty, čo už je štandard pre odsúdenie za trestný čin.

Ďalšie limity a anomálie v praxi

14

- **Tímový a multidisciplinárny prístup**
 - eliminácia subjektivismu, predpojatosti (nedostatku vedomostí), korupcie, „biznisu“ s posudkami
- **Automatická akceptácia vs. hodnotenie kvality posudku**
 - Prof. MUSIL (Hodnocení znaleckého posudku, 2010) - znalecký posudok je nutné hodnotiť rovnako dôsledne ako každý iný dôkaz
 - Požiadavka, aby OČvTK hodnotil aj odbornú správnosť znaleckého posudku je veľmi náročná....

Ďakujem za pozornosť!

doc. ThDr. Mgr. Slávka Karkošková, PhD.

Mobil: +421 903 482 802

Email: slavka.karkoskova@gmail.com / Web: <http://www.sexualne-zneuzivanie.sk/>

Publikácie:

- KARKOŠKOVÁ, S. 2013. *Sociálna práca s páchatel'mi a obeťami sexuálneho zneužívania detí*. Veľký Šariš - Kanaš : Ascend. ISBN 978-80-971470-0-6. 216 s.
- KARKOŠKOVÁ, S. 2014. *Obete sexuálneho zneužívania detí medzi nami*. Veľký Šariš - Kanaš : Ascend. ISBN 978-80-971470-1-3. 352 s.
- KARKOŠKOVÁ, S. 2014. *Problematika podozrení / obvinení zo sexuálneho zneužívania detí v kontexte rozhodovania o úprave styku rodičov a maloletých detí*. In: *Justičná revue*, 66 (8-9), s. 957-979. ISSN 1335-6461.